

Επιστημονικό Άρθρο

Γοργίας: Αιρετικός ή Φιλοπαίγμων;

Γρηγόρης Μπινιχάκης
Ανεξάρτητος Ερευνητής, Ελλάδα

Θα συζητήσουμε τους ισχυρισμούς του Γοργία για την ύπαρξη ή μη του όντος και του μη όντος, όπως εκτίθενται στο πρώτο μέρος του έργου του με τίτλο *Περί του μη όντος ή Περί Φύσεως*. Θα εξετάσουμε την εγκυρότητα των επιχειρημάτων που χρησιμοποιεί ο αρχαίος σοφιστής για να υπερασπιστεί και να επιβάλει τις θέσεις του. Σε αυτό το πρώτο μέρος, ο Γοργίας προωθεί τη θέση ότι δεν υπάρχει τίποτα και θεμελιώνει αυτή τη γνώμη σε φαινομενικά άρτιους συλλογισμούς. Παίρνει ως αφετηρία τις απόψεις άλλων φιλοσόφων, με σκοπό να τις φέρει σε αντίφαση αναμεταξύ τους αλλά και με την κοινή λογική. Το ερώτημα που θέτουμε λοιπόν είναι αν η ενασχόληση του Γοργία με τη φιλοσοφία είναι μια ειλικρινής αναζήτηση της αλήθειας και μια σοβαρή και σημαντική συνεισφορά στην οντολογία, ή μήπως απλά χρησιμοποιεί τη φιλοσοφία από καπρίτσιο ή ως παιχνίδι για να αποδείξει τη διαλεκτική και ρητορική του ανωτερότητα.

Λέξεις κλειδιά: Γοργίας, μη-ον, σοφιστής, προσωκρατικοί φιλόσοφοι, Πλάτωνα

Εισαγωγή

Υπάρχει το *ον*; Ή μήπως δεν υπάρχει *τίποτα*; Αυτά τα ερωτήματα, απ' ό,τι φαίνεται τόσο παλιά όσο και η ίδια η φιλοσοφία, απασχόλησαν, μεταξύ άλλων, και τον Έλληνα στοχαστή, ρήτορα, κυρίως όμως καταγεγραμμένο στην ιστορία της σκέψης ως *σοφιστή*, Γοργία, ο οποίος, απεφάνθη, περί το έτος 444 π.Χ., ότι *ούτε το ον υπάρχει, ούτε το μη ον, ούτε και τα δύο αυτά μαζί*. Αυτές οι ιδέες αποτελούν το πρώτο μέρος μιας τριλογίας, όπως θα δούμε στην συνέχεια, επιχειρημάτων, που απασχόλησαν και απασχολούν ακόμα και σήμερα τους σχολιαστές και μελετητές της αρχαίας φιλοσοφίας, εξάπτοντας το ενδιαφέρον του φιλοσοφικού κοινού και αναζητώντας επίμονα απαντήσεις· που όμως θα όφειλαν να είναι εξίσου συντριπτικές όσο και τα επιχειρήματα αυτά που με πάθος υπερασπίζεται ο Γοργίας. Η μελέτη αυτή αναγνωρίζει ότι οι Γοργιανές αιτιάσεις περί του μη όντος αποτελούν ένα αξιοπρόσεκτο φιλοσοφικό λογισμό, ο οποίος πρέπει να συζητηθεί.

Πράγματι, η Γοργιανή πραγματεία που εξετάζουμε εδώ δεν είναι γραμμένη πρόχειρα. Ως ένα από τα πλέον οξυδερκή πνεύματα της εποχής του, ο Γοργίας, αντελήφθη τα *άτοπα* στα οποία θα μπορούσε να οδηγήσει ο πρώιμος φιλοσοφικός (κοσμολογικός) λόγος. Φαίνεται μάλιστα ότι προνομαϊκός στόχος του Γοργία είναι οι Ελεάτες φιλόσοφοι Παρμενίδης, Μέλισσος και Ζήνων. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο αποφθεγματικός, ποιητικός και συχνά αόριστος λόγος των πρώτων

φιλόσοφων, πέραν από τα μεταφυσικά και οντολογικά σχήματα που εξήπταν την φαντασία των ανθρώπων της εποχής, άφηνε, βέβαια, και πολλά και αναπάντητα ερωτήματα, που συχνά οι μαθητές τους, και σύγχρονοι του Γοργία, προσπαθούσαν να αποκρυπτο-γραφήσουν· όχι λίγες φορές όμως, όπως διαπιστώνει ο Γοργίας, οδηγούμενοι σε *άτοπα* σχήματα. Ο Γοργίας πάντως δεν επιχείρησε να απαντήσει μόνο στην ελεατική οντολογία, αλλά δίνοντας μια πιο δραματική προέκταση στα λεγόμενα της, επιχείρησε την πλήρη ανατροπή κάθε οντολογίας.

Η αμφισβήτηση αυτή του *όντος* από μέρους του Γοργία δεν πέρασε απαρατήρητη από τους συγχρόνους του, αλλά ούτε και από τους μεταγενέστερους φιλόσοφους και ιστορικούς. Ο πλατωνικός *Παρμενίδης*, που κατά το δεύτερο μέρος αυτού δείχνει βαθειά επηρεασμένος από το ρητορικό ύφος του Γοργία, αναλαμβάνει να επαναπροσδιορίσει κάποιες θεμελιακές έννοιες της ελεατικής σκέψης, παράλληλα όμως θέτει και την οντολογική βάση για την απόρριψη των Γοργιανών αιτιάσεων.

Δεν είναι απλή υπόθεση να διερευνηθούν, εάν υπάρχουν, και λογικά πρέπει να υπάρχουν, τα έωλα σημεία της προβληματικής του Γοργία. Η άριστη, εκ πρώτης όψεως, δομή των επιχειρημάτων του αρχαίου σοφιστή, που τον οδηγούν σε μια δραματική απόρριψη του *όντος*, δείχνουν να προκαλούν ακόμα αμηχανία στην κριτική και τον σχολιασμό. Η μελέτη αυτή επικεντρώνεται στην αναζήτηση ακριβώς αυτών των σημείων του γοργίειου παραδόξου.

Νομιμοποιείται, όμως, ο Γοργίας, εκμεταλλευόμενος την ρητορική του δεινότητα, να επιχειρεί να αλώσει τον χώρο και της φιλοσοφίας, προβαίνοντας σε τόσο ισοπεδωτικές περί του *όντος* αιτιάσεις, και μάλιστα με οφθαλμοφανή επιχειρήματα; Η νεώτερη πάντως, μετά τον Descartes, φιλοσοφία επενδύει και αναδεικνύει την αξία της εύλογης αμφισβήτησης ή και άρνησης του κόσμου, συνήθως όμως πρόκειται απλώς για μια υπόθεση εργασίας, την οποία κανείς δεν μπαίνει στον κόπο να υπερασπιστεί μέχρι τέλους. Ο ίδιος ο Descartes (1979), στις περίφημες *Meditations* του, διερωτάται αν ο κόσμος αυτός υπάρχει ή είναι προϊόν εξάπατησης των αισθήσεων, ονείρου, ή έργο κάποιου κακόβουλου δαίμονα. Θα οδηγηθεί αργά η γρήγορα, με τον διαλογισμό, στην διευκρίνηση και απάντηση αυτών των αμφιβολιών, στην περίπτωση του Γοργία όμως το θέμα παραμένει ανοιχτό. Η ίδια η ύπαρξη του κόσμου αμφισβητείται, και, κατά τα φαινόμενα, με ισχυρά, ίσως και ατράνταχτα επιχειρήματα.

Ρήτωρ, Σοφιστής, Φιλόσοφος

Πάνε περίπου 2.500 χρόνια από την γέννηση του Έλληνα ρήτορα, σοφιστή και «δοκίμου» φιλοσόφου Γοργία, από τους Λεοντίους της Κάτω Ιταλίας (περ. 483-376 π.Χ.). Ο Γοργίας μάγεψε το κοινό της εκκλησίας του δήμου της Αθήνας ως ρήτωρ κατά την επίσκεψη του εκεί το 427 π.Χ. ως μέλος αντιπροσωπείας των Λεοντίνων, για να ζητήσουν τη συνδρομή των Αθηναίων στην διαμάχη τους εναντίον των γειτόνων τους Συρακούσιων. Η ρητορική τέχνη του Γοργία συνδυάζει αναλυτική αμεσότητα, τόλμη και άριστη λογική συνάφεια των επιχειρημάτων. Ο Γοργίας υπήρξε άριστος χειριστής του λόγου, το δε ύφος του,

όπως το περιγράφει ο Φιλόστρατος, ήταν μεγαλοπρεπές και ορμητικό «με εμφαντικές παύσεις και ξαφνικές μεταβάσεις που κάνουν τον λόγο του πιο σαγηνευτικό και πιο επιβλητικό», ενώ «χρησιμοποίησε επίσης ποιητικές λέξεις για να στολίσει τον λόγο του και να του προσδώσει μεγαλείο». Το ιδιαίτερο ύφος του μάλιστα περιελάμβανε και αυτοσχεδιασμούς, καθώς συχνά δεν δίσταζε να καταφεύγει στην έμπνευση της στιγμής (Φιλόστρατος Ι91, ΙΙ, Σκουτερόπουλος, 1991, σσ. 136,138).

Ως ρήτωρ ο Γοργίας έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στην Ελλάδα και άσκησε σημαντική επίδραση στο ύφος του Θουκυδίδη, Αντιφώντα και Ισοκράτη (Σκουτερόπουλος, 1991, σ. 134), αλλά τράβηξε και την προσοχή νέων σημαντικών ανθρώπων της εποχής με πολιτική επιρροή, όπως του Κριτία και του Αλκιβιάδη (Φιλόστρατος Ι9). Αντιμετωπίστηκε όμως και με επιφύλαξη αν όχι καχυποψία και εχθρότητα, λόγω κυρίως της ιδιαιτερότητας του ύφους του, από μεγάλους φιλοσόφους της εποχής, όπως, κατά τα φαινόμενα, τον Σωκράτη, και τον μαθητή του Πλάτωνα, ενώ απασχόλησε και τον Αριστοτέλη. Ο Πλάτων μάλιστα, έχει συγγράψει και έναν ομώνυμο διάλογο: εκεί ο Γοργίας πρωταγωνιστεί στο πρώτο του μέρος και υφίσταται τον λεπτομερή, συνήθη όμως έλεγχο και κριτική του Σωκράτη, όσον αφορά την ρητορική, ενώ του δίνεται η ευκαιρία να εκθέσει τις θέσεις του.

Ο Γοργίας έμεινε κυρίως στον χώρο της αρχαίας διανοήσης γνωστός ως ο συγγραφέας της ανατρεπτικής πραγματείας *Περί του μη όντος ή Περί Φύσεως*, που αποτελεί και το αντικείμενο αυτής της μελέτης (άλλα διασωθέντα έργα του είναι το *Ελένης Εγκώμιον* όπου ο Γοργίας υπερασπίζεται την τιμή της Ελένης της Τροίας, και η *Υπέρ Παλαμίδου Απολογία*). Το ως άνω υπό διερεύνηση έργο του Γοργία διασώζεται σε δυο παραπλήσιες συνόψεις ή επιτομές. Αυτήν του Σέξτου Εμπειρικού (2^{ος} και 3^{ος} αι. μ.Χ.) *Προς Μαθηματικούς* (VII 65 κ.ε.) και αυτήν του ψευδο-Αριστοτέλους, αλλά κατά βάση ανωνύμου συγγραφέως, κατά πάσα πιθανότητα, κατά Diels όχι προ του 1^{ου} π.Χ. αιώνα, η κατά Schiappa (15), των δυο πρώτων μ.Χ. αιώνων, *Περί Ξενοφάνους, περί Ζήνωνος, περί Γοργίου*, περισσότερο γνωστή στη διεθνή βιβλιογραφία ως *DMXG* (De Melisso Xenophane Gorgia) κεφάλαια 5-6. Αν και το κείμενο του Σέξτου, ως επώνυμο έχει θεωρηθεί γενικά πιο αξιόπιστο, υπάρχει πλέον ένα αυξημένο ενδιαφέρον και για το έργο του Ανωνύμου. Και για τα δυο έργα πάντως εκφράζονται αιτιάσεις για το μεν πρώτο ότι υποκύπτει στην εν γένει σκεπτική αντιμετώπιση του Σέξτου, για δε το *DMXG*, ότι έχει υποστεί ορατές φθορές, αλλά και ότι ενδεχόμενα απηχεί τις ιδέες ή υπήρξε εργαλείο μελέτης της περιπατητικής σχολής¹. Υπάρχουν πάντως κάποιες διαφορές² ανάμεσα στις δυο σωζόμενες συνόψεις του Γοργιανού πονήματος, που πλέον θεωρούνται εξ ίσου σημαντικές για τους συγχρόνους μελετητές. Στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιούμε ως κύριο πεδίο αναφοράς την καταγραφή του Σέξτου, ακολουθώντας την προτροπή του Barnes (2000, σ. 173), που επίσης χρησιμοποιεί τη μεταγραφή του Σέξτου στο ιστορικό του έργο «Οι Προσωκρατικοί Φιλόσοφοι».

¹Κατά Gigon (Kerferd, 1955, σ. 4).

²Για περισσότερα ανάμεσα στις διαφορές των σωζόμενων επιτομών, βλ Kerferd, 1955, σσ. 3-5.

Ο Γοργίας, σε μια εποχή όπου ήταν ακόμα υπό συζήτηση οι απόψεις των πρώτων φιλοσόφων, επιλέγει, εκ πρώτης όψεως, ως κυρίους στόχους την γνωστή φιλοσοφική ελεγεία του Παρμενίδη, και το έργο των μαθητών του· ο Ανώνυμος αναφέρει τους Μέλισσο και Ζήνωνα. Ο μεν Μέλισσος διακήρυττε μεταξύ άλλων ότι το ον είναι ένα (και άπειρον), ο δε Ζήνων ότι δεν είναι πολλά³.

Στις γραμμές λοιπόν όπου αναπτύσσεται η Γοργιανή επιχειρηματολογία, μπορεί να διαπιστώσει κανείς τον απόηχο των προσωκρατικών ιδεών περί του *όντος*. Αυτές οι απόψεις ελάμβαναν συχνά τη μορφή αξιωματικού λόγου και αποφθεγμάτων. Ο Γοργίας, εκ πρώτης όψεως, επιθυμεί να θέσει τα πράγματα στη λογική τους βάση και να διαπιστώσει κενά ή λογικά ατοπήματα. Κρίνεται, κατά την άποψή μας, γενικά η περί του *όντος* φιλοσοφική θεώρηση της εποχής, με έμφαση, όπως έχει προαναφερθεί, στους οπαδούς της αρχής του Ενός. Το μέτρο πάντως δεν δείχνει να είναι χαρακτηριστικό της φιλοσοφικής ρητορικής του Γοργία. Δεν αρκείται στην αποκάλυψη των αντινομιών και την απόρριψη της Ελεατικής ή όποιας άλλης οντολογίας της εποχής του, αλλά επιχειρεί να καταρρίψει, εκ των προτέρων, κάθε προσπάθεια οντολογικής διερεύνησης του κόσμου, προτείνοντας, αντ' αυτής, μια καθαρά μηδενιστική προσέγγιση, υποπίπτοντας έτσι στην Παρμενίδεια *ὑβριν* της εξομοίωσης του *όντος* με το *μη ον*.

Η Νεώτερη Κριτική

Η νεώτερη σχολιαστική βιβλιογραφία στέκει συχνά κάπως αμήχανη και επιφυλακτική απέναντι στον Γοργία. Το κύριο ερώτημα που θέτουν οι σχολιαστές, σχετικά με το έργο του, είναι αν πρόκειται για φιλοσοφία ή παρωδία φιλοσοφίας και ρητορική, στη καλύτερη περίπτωση, άσκηση. Αν πάλι πρόκειται για φιλοσοφία, σε ποια κατηγορία ή είδος θα μπορούσε να ενταχθεί το Γοργιανό πόνημα. Σημειώνει σχετικά ο Barnes: μια σχολή σκέψης τον θέλει βαθυστόχαστο ερευνητή, άλλη μηδενιστή και άλλη σκεπτικό φιλόσοφο. Ο ίδιος ο Barnes τηρεί ουδέτερη στάση, σημειώνοντας, ωστόσο, ότι το έργο του είναι άξιο μελέτης (Barnes, 2000, σ. 173).

Ο Kerferd τονίζει ότι η δυσκολία του κειμένου θα μπορούσε να δείξει ότι αυτό δεν απευθύνεται προς τη μάζα με σκοπό τον εντυπωσιασμό της, αλλά σε ένα κοινό που οπωσδήποτε διαθέτει μια σχετική εξοικείωση με φιλοσοφικά θέματα (Kerferd, 1955, σ. 3).

Είναι πιθανόν ο Γοργίας να θέλησε να εγγράψει, μέσω αυτού του απροσδόκητου έργου, τον εαυτό του στην αθάνατη στήλη των πρώτων φυσικών φιλοσόφων. Σε κάθε περίπτωση, η εμφάνιση ενός στοχαστή που στα μέσα του 5ου αιώνα π.Χ. αποφαινεται ότι *δεν υπάρχει τίποτα*, και μάλιστα συγκεντρώνει λογικά επιχειρήματα προς υπεράσπιση αυτής της ιδέας, δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητη.

Από τους απορριπτικούς προς τον Γοργία μελετητές, όσον αφορά τη φιλοσοφική αξία του έργου του ξεχωρίζουν οι δηκτικές απόψεις του Robinson που τον αποκαλεί μεταξύ άλλων *έξυπνο μιμητή*, ο δε Guthrie βλέπει το έργο του

³Για την παραβολή των απόψεων των Ελεατών και του Γοργία, βλ. Barnes, 2000, σσ. 176-190).

ως μια ειρωνεία επί της ελεατικής σχολής (Schiappa, 1997, σ. 16). Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η πλατωνική επί του Γοργία κριτική δείχνει να έχει διαχρονικά τροφοδοτήσει τις επιφυλάξεις κατά των σοφιστών και επηρεάσει μια μερίδα σχολιαστών, μία κριτική που ίσως να αδικεί τον Γοργία σε ένα βαθμό. Έτσι ο Kennedy τον θεωρεί ως *μιμούμενο* τον φιλόσοφο, αλλά με το κύριο ενδιαφέρον του να είναι στραμμένο προς την *ρητορική* (Schiappa, 1997, σ. 16). Ο Kerferd απορρίπτει την κριτική που έχει ασκηθεί σε βάρος του Γοργία και αναζητά ομοιότητες με το 2^ο μέρος του πλατωνικού *Παρμενίδη*⁴· ενώ ο Schiappa τονίζει πως αν δούμε το γοργιανό πόνημα εκτός ορθού πλαισίου, τότε μοιάζει παράλογο. Το πλαίσιο αυτό, ο Schiappa θεωρεί ότι θα όφειλε να είναι τα επιχειρήματα της ελεατικής φιλοσοφίας, από τον Παρμενίδη έως τον Μέλισσο (Schiappa, 1997, σ. 18). Τέλος, δεν λείπουν και οι ενθουσιώδεις κριτικοί του Γοργία όπως η Πεντζοπούλου-Βαλαλά που τονίζει:

Ούτε μηδενιστής, ούτε αρνητής της φιλοσοφίας, ούτε ριζοσπαστικά σκεπτικός είναι ο Γοργίας. Είναι φιλόσοφος εξοικειωμένος με τις φιλοσοφικές θεωρίες της εποχής του και με τις αδυναμίες τους, ή, ορθότερα, με τις απορίες που εύλογα γεννούν. Αν μπορεί και τακτοποιεί πειστικά τα επιχειρήματα του είναι γιατί διδάχτηκε την διαλεκτική από τον Εμπεδοκλή, γνωρίζει την μέθοδο του Ζήνωνος και, επιπλέον, είναι ευφυής και οξύνους (Πεντζοπούλου-Βαλαλά 1999, σ. 101)⁵.

Η περί όντος κριτική του Γοργία, ο οποίος φαίνεται να χρησιμοποιεί την ρητορική του δεινότητα για να καταδείξει παραδοξολογίες που κρύβονται πίσω από γνωστούς φιλοσόφους της εποχής του, αλλά και για να προβάλει την δική του ανατρεπτική άποψη, είναι το αντικείμενο της παρούσης εργασίας. Στην συνέχεια θα εξετάσουμε προσεχτικά τα επιχειρήματα του Γοργία για να διαπιστώσουμε αν το *Περί Φύσεως* αποτελεί μια υψηλή εξάσκηση φιλοσοφικής σκέψης, ή μια παρωδία φιλοσοφίας· το ερώτημα παραμένει.

Το Εγχείρημα

Το έργο λοιπόν του Γοργία, *Περί του μη όντος* ή *Περί φύσεως*, σύμφωνα με τις δυο καταγραμμένες συνόψεις αυτού, αποτελεί ένα είδος πολεμικής κατά του όντος, κατά της δυνατότητας γνώσης αυτού, αλλά και μετάδοσης της γνώσης αυτής στους άλλους. Γράφει σχετικά ο Σέξτος:

Εν γάρ τῷ ἐπιγραφομένῳ Περί τοῦ μη ὄντος ἢ Περί φύσεως τρία κατά το ἐξῆς κεφάλαια κατασκευάζει, ἔν μὲν καὶ πρῶτον ὅτι οὐδέν ἔστιν, δεύτερον ὅτι εἰ καὶ ἔστιν, ἀκατάληπτον ἀνθρώπῳ, τρίτον ὅτι εἰ καὶ καταληπτόν, ἀλλά τοί γε ἀνέξοιστον καὶ ἀνερμήνευτον τῷ πέλας (Diels & Kranz, 1985, σ. 279).

Ποιός ο σκοπός όμως του Γοργία, ως συνθέτη ενός τέτοιου μηδενιστικού έργου; Εκ πρώτης όψεως, ο στόχος του είναι να υπονομεύσει τον φιλοσοφικό

⁴Ο Kerferd (3) θεωρεί ότι ο Γοργίας αναπτύσσει τα ίδια επιχειρήματα με τον Πλάτωνα στο δεύτερο μέρος του *Παρμενίδη*.

⁵Στο μονοτονικό υπό του συγγραφέα.

στοχασμό και την επιστημονική του επάρκεια όσον αφορά την γνώση των πραγμάτων. Διαχειρίζεται με μαεστρία ποικίλες φιλοσοφικές ιδέες και προτάσεις, τις οποίες ωθεί σε σύγκρουση τη μια με την άλλη, έτσι ώστε στο τέλος να υπερισχύει η μηδενιστική του άποψη. Ο Γοργίας στοχεύει ένα φιλοσοφικό και κατά τεκμήριο δύσκολο κοινό, πιθανώς για να δοκιμάσει εκεί την ικανότητά του ως ρήτορα, έχοντας άποψη αλλά και πειθώ επί παντός επιστητού. Απομένει να ερευνήσουμε πλέον αν οι Γοργιανές διατυπώσεις μπορούν να σταθούν κάτω από τον φιλοσοφικό και λογικό έλεγχο, δηλαδή να αποδείξουμε εάν οι φιλοσοφικές αιτιάσεις του συγγραφέα είναι επιτυχείς ή όχι, ή εάν εν τελεί ο ρητορικός λόγος δύναται να καταρρίψει τον φιλοσοφικό στοχασμό ή το αντίθετο⁶.

Η πραγματεία αυτή εστιάζει στο πρώτο μέρος της γοργίειου προβληματικής, και ειδικώς στο επιχείρημα ότι *δεν υπάρχει το ον*, που αποτελεί κατά την γνώμη μας και το πιο φιλοσοφικά μεστό όσο και ηχηρό και δύσκολο σημείο του προκείμενου έργου. Θα δειχθεί ότι ο σχετικός συλλογισμός του Γοργία είναι λανθασμένος, παρότι δομημένος με εξαιρετική ευταξία και σοφιστική τέχνη.

Το Πρώτο Κεφάλαιο

Ο Σέξτος μας εισάγει στο πρώτο κεφάλαιο της πραγματείας του ως εξής:

(66) *ὅτι μὲν οὐδὲν ἔστιν, ἐπιλογίζεται τον τρόπον τοῦτον· εἰ γὰρ ἔστι <τι>, ἦτοι το ὄν ἔστιν ἢ το μὴ ὄν, ἢ και το ὄν ἔστι καί τό μὴ ὄν. οὔτε δε το ὄν ἔστιν, ὡς παραστήσει, οὔτε το μὴ ὄν, ὡς παραμυθήσεται, οὔτε το ὄν και <τό> μὴ ὄν, ὡς και τοῦτο διδάξει· οὐκ ἄρα ἔστι τι* (Diels & Kranz, 1985, σσ. 279-280).

Το πρώτο λοιπόν κεφάλαιο της γοργιανής επιχειρηματολογίας που θεωρείται εξαιρετικά ουσιώδες από οντολογική σκοπιά, και του οποίου την διαλεύκανση επιχειρούμε σε αυτήν εδώ την εργασία, αποτελείται με τη σειρά του από τρία μέρη. Σε αυτά αναπτύσσονται, συνοπτικά, τα εξής επιχειρήματα:

Εάν κάτι υπάρχει, τότε:

Ἦ υπάρχει το μη ον

Ἦ υπάρχει το ον

Ἦ υπάρχουν και τον ον και το μη ον

Και αποφαινεται ότι,

A. δεν υπάρχει το μη ον

B. δεν υπάρχει το ον

Γ. δεν υπάρχει ούτε το ον ούτε το μη ον μαζί

⁶Αυτές είναι και οι κύριες διαφορές του λόγου στον Γοργία του Πλάτωνα (Schiappa, 1997, σ. 17).

Ας σημειώσουμε εδώ ότι αποδεχόμαστε ότι ο Γοργίας, όταν χρησιμοποιεί την λέξη *ον*, αναφέρεται στον τρόπο που το εννοεί ο Παρμενίδης και η ελεατική σχολή, και με τρόπο παρεμφερή με αυτόν που θα χρησιμοποιήσει αργότερα ο Πλάτων στον δικό του *Παρμενίδη*⁷. Το πρώτο λοιπόν κεφάλαιο της Γοργίας πραγματείας συγκεντρώνει τρεις αποδείξεις περί της μη ύπαρξης:

- A) του μη όντος
- B) του όντος
- Γ) του μη όντος και του όντος μαζί

ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ Α

Σχετικά λοιπόν με το επιχείρημα Α (*καί δή τό μή ὄν οὐκ ἔστιν*) (Diels & Kranz, 1985, σ. 280) παρατηρούμε τα εξής: ο Γοργίας ξεκινά τον συλλογισμό του από μια σχετικά απλή παραδοχή, *δεν υπάρχει το μη ον*. Εδώ βεβαία πρόκειται περί λογικής ταυτολογίας την οποία ο Γοργίας δεν θα δυσκολευτεί να υπερασπιστεί, με τρόπο μάλιστα που κρίνεται εξαιρετικός, απλός και ουσιώδης. Προς υπεράσπιση του λόγου του, ο Γοργίας φέρει δυο αποδείξεις:

1. Αν το *μη ον* υπάρχει, τότε θα υπάρχει και δεν θα υπάρχει συγχρόνως, αφού, εφόσον γίνεται κατανοητό ως *μη ον*, δεν υπάρχει, *Καί δή τό μέν μη ὄν οὐκ ἐστίν. Εἴ γάρ το μη ὄν ἐστίν, ἔσται τε ἄμα και οὐκ ἔσται* (Diels & Kranz, 1985, σ. 280).
2. Αν το *μη ον* υπάρχει τότε το *ον* δεν θα υπάρχει, ως πράγματα αντίθετα. Αυτό όμως δεν αληθεύει, άρα το *μη ον* δεν έχει υπόσταση, *εἰ το μη ὄν ἔστι, το ὄν οὐκ ἔσται· ἐναντία γάρ ἐστί ταῦτα ἀλλήλοις* (Diels & Kranz, 1985, σ. 280).

Στην περίπτωση βέβαια αυτή ο Γοργίας βασίζει την μη ύπαρξη του *μη όντος* στην ταυτόχρονη ύπαρξη του όντος που όμως πρόκειται να αμφισβητήσει στην συνέχεια. Πάντως η ως εδώ επιχειρηματολογία του Γοργία κρίνεται σαφής, και αποτελεί μια καλή εισαγωγή στην προσπάθεια που θα κάνει στην συνέχεια, δηλαδή να εκφέρει τη παράδοξη άποψη ότι *δεν υπάρχει το ον*. Σε αυτό όμως θα χρειαστεί ιδιαίτερη μαεστρία και διαμόρφωση επιτελικού σχεδίου, που φαίνεται όμως ότι διαθέτει.

Πριν προχωρήσουμε στο δεύτερο σκέλος της αποδείξεως, αξίζει εδώ να κρατήσουμε την παραδοχή του Γοργία ότι το *ον* αντίθετα με το *μη ον* έχει υπόσταση.

Οὐκ ἐστὶ το ὄν

Το σημείο που έχει ιδιαίτερη σημασία για τη δική μας προσέγγιση στον Γοργία είναι το επιχείρημα στο σημείο Β που αναφέρεται στην περί του *όντος* υπόθεση. Δεν υπάρχει λοιπόν το *ον*; Πώς μπορεί ο Γοργίας να διανοείται μια

⁷Βλ. μια ενδιαφέρουσα ανάλυση για το *ον την εποχή του Γοργία*. (Πεντζοπούλου-Βαλαλά, 1999, σ. 105). Επίσης, Schiappa, 1997, σ. 20.

τέτοια ανατροπή της πραγματικότητας και μάλιστα με λογικά επιχειρήματα; Η αμφισβήτηση του πραγματικού κόσμου αποτελεί την κορωνίδα της Γοργείου πραγματείας. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι το γεμάτο αυτοπεποίθηση και ρητορικό οίστρο διαλεκτικό πόνημα του Γοργία έχει μείνει επί της ουσίας ως σήμερα αναπάντητο, ο δε Γοργίας έχει αντιμετωπιστεί, παρά την δημοφιλία την οποία απολάμβανε στην εποχή του ως ρήτωρ⁸, με επιφύλαξη από πολλούς αρχαίους και σύγχρονους σχολιαστές. Η διεθνής μελέτη του Γοργία συνεχίζεται σήμερα με ενδιαφέρον. Οι σύγχρονοι σχολιαστές έχουν ενσκήψει με προσοχή στη διαλεκτική του Γοργία, όπου πλέον αποδίδεται, πέραν της ρητορικής αρτιότητας, μια αξιοσημείωτη φιλοσοφική διάσταση.

Ας έλθουμε λοιπόν στο δεύτερο και κεντρικό μέρος της παρούσης μελέτης, που φιλοδοξεί να συζητήσει και να κρίνει το επιχείρημα του Γοργία περί της μη υπάρξης του *όντος*. Το επιχείρημα αυτό έχει δύο σκέλη και διαβάζεται ως εξής:

B1. *Καί μην οὐδέ το ὄν ἔστιν. Εἰ γάρ το ὄν ἔστιν, ἦτοι αἰδίων ἔστιν ἢ γενητόν ἢ αἰδίων ἄμα και γενητόν· οὔτε δε αἰδίων ἔστιν οὔτε γενητόν οὔτε ἀμφοτέρω, ὡς δείζομεν· οὐκ ἄρα ἔστι το ὄν* (Diels & Kranz, 1985, σ. 280).

B2. *Καί ἄλλως, εἰ ἔστιν, ἦτοι ἔν ἔστιν ἢ πολλά· οὔτε δε ἔν ἔστιν οὔτε πολλά, ὡς παρασταθήσεται· οὐκ ἄρα ἔστι το ὄν*. (Diels & Kranz, 1985, σ. 281).

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν από το B1 το οποίο μπορεί να κατανοηθεί ως εξής:

Ούτε το *ον* υπάρχει, διότι

αν υπήρχε, θα ήταν είτε αιώνιο B1A, είτε γενητό B1B, είτε και τα δυο μαζί B1Γ.

Στην συνέχεια ο Γοργίας αναπτύσσει τι προκύπτει από τις ως άνω υποθέσεις:

B1A

Αν είναι αιώνιο, τότε δεν έχει αρχή και ως μη έχον αρχή είναι *άπειρον*.

Ως *άπειρον* όμως δεν είναι πουθενά.

Γιατί, αν ήταν κάπου, θα ήταν κάπου αλλού, δηλαδή μέσα σε ένα άλλο πράγμα έτερον αυτού.

Σε αυτή τη περίπτωση όμως δεν θα ήταν άπειρο, εάν εμπεριέχετο κάπου γιατί πάντα το εμπεριέχον είναι μεγαλύτερο του εμπεριεχομένου.

Τι όμως είναι μεγαλύτερο του απείρου;

Αλλά ούτε και στον εαυτό του εμπεριέχεται.

Διότι αν αυτό συνέβαινε, το *ον* θα ήταν δύο, και μάλιστα διαφορετικά πράγματα, εμπεριέχον και εμπεριεχόμενο, τόπος και σώμα, κάτι που ο Γοργίας θεωρεί *ἄτοπον*.

⁸Διέθετε και χρυσό αδριάντα στους Δελφούς (Σκουτερόπουλος, 1991, σσ. 150-151).

Διότι σε αυτή τη περίπτωση θα ταυτίζονταν, δηλαδή σώμα και τόπος θα ήταν ένα και το αυτό.

B1B

Αν είναι γενητό τότε προήλθε είτε από το ον είτε από το μη ον.

Αλλά από το ον είναι αδύνατον να έχει προέλθει.

Γιατί αν υπάρχει ως ον δεν γεννήθηκε αλλά ήδη υπάρχει.

Ούτε όμως και από το μη ον προέρχεται.

Καθώς το μη ον δεν μπορεί τίποτα να γεννήσει.

Καθώς για να γεννήσει κάτι που *υπάρχει* (έχει υπόσταση), πρέπει και αυτό να διαθέτει υπόσταση.

Άρα συμπεραίνει κατόπιν ο Γοργίας το ον δεν μπορεί να είναι *γενητόν*.

B1Γ

Και το δυο μαζί (δηλαδή και αιώνιο και γενητό), είναι αδύνατον να είναι το ον, καθώς το ένα αναιρεί το άλλο.

Εάν είναι αιώνιο το ον δεν γεννήθηκε

Αν γεννήθηκε δεν είναι αιώνιο

Συνεπώς συμπεραίνει από τα B1A, B1B και B1Γ ότι, καθώς το ον, δεν είναι αιώνιο, δεν είναι γενητό αλλά ούτε και τα δυο μαζί, συνεπώς το ον δεν υπάρχει.

Ένα ή Πολλά

Θα περάσουμε τώρα στην απόδειξη B2. Διαβάζουμε στον Σέξτο:

B2A

Εἰ γὰρ ἓν ἔστιν, ἤτοι ποσόν ἔστιν ἢ συνεχές ἔστιν ἢ μέγεθος ἔστιν ἢ σῶμα ἔστιν. ὃ τι δε ἂν ἦι τούτων, οὐχ ἓν ἔστιν, ἀλλὰ ποσόν μὲν καθεστώς διαιρεθήσεται, συνεχές δε ὄν τμηθήσεται. ὁμοίως δε μέγεθος νοούμενον οὐκ ἔσται αδιαίρετον. Σῶμα δε τυχάνον τριπλούν ἔσται· και γὰρ μήκος και πλάτος και βάθος ἔξει. ἄτοπον δε γε το μηδέν τούτων εἶναι λέγειν το ὄν· οὐκ ἄρα ἔστιν ἓν το ὄν (Diels & Kranz, 1985, σ. 281).

B2B

Και μην οὐδέ πολλά ἔστιν. Εἰ γὰρ μη ἔστιν ἓν, οὐδέ πολλά ἔστιν· σύνθεσις γάρ ταῶν καθ' ἓν ἔστι τά πολλά, διόπερ τοῦ ενός ἀναιρουμένου συναναιρεῖται και τά πολλά. (Diels & Kranz, 1985, σ. 281).

Το επιχείρημα B διαβάζεται συνοπτικά ως εξής:

Αν κάτι υπάρχει λοιπόν θα είναι ή ένα B2A, ή πολλά B2B.

Αν δεν είναι ούτε ένα, ούτε πολλά, τότε δεν θα υπάρχει τίποτα.

Ας δούμε πιο αναλυτικά:

B2A. Σε πρώτη φάση ο Γοργίας επιτίθεται στην άποψη ότι το ον ως ον είναι ένα. Αληθοφανώς αναλύεται η άποψη ότι *το ον ως ον*, ως έχον δηλαδή υπόσταση, θα

έχει τα χαρακτηριστικά ενός πράγματος που υπάρχει, δηλαδή θα έχει παρουσία, θα είναι κάπου και άρα θα πρέπει να έχει μετρήσιμα χαρακτηριστικά μεγέθους, αριθμού, όγκου κ.λπ. αν έχει όμως κάποια από αυτά τα χαρακτηριστικά παύει να είναι πλέον ένα και μοιράζεται σε πολλά μέρη, κάτι που είναι άτοπο όπως υποστηρίζει ο Γοργίας, άρα *δεν είναι ένα το ον*.

B2B Ούτε όμως πολλά μπορεί να είναι το ον καθώς τα πολλά είναι σύνθεση πολλών ενοτήτων. Εφόσον όμως, τονίζει, δεν υπάρχει το ον ως ένα (τουλάχιστον) δεν μπορούν να υπάρχουν και τα πολλά.

Θα μπορούσαμε να ανασχηματίσουμε το επιχείρημα του Γοργία ως εξής:

Δεν μπορεί να υπάρξει το Εν γιατί το Εν είναι ένα σε σχέση με τα άλλα που δεν είναι ένα. Άρα η ύπαρξη περισσότερων του *Ενός* είναι αναγκαία για να μπορεί το Εν να υπάρξει ανάμεσα στα άλλα, που δεν είναι τα ίδια σαν αυτό. Άρα το Εν είναι ένα σε σχέση με τα πολλά. Κατά συνέπεια το ον ως Εν δεν μπορεί να υπάρξει.

Αλλά με τον ίδιο τρόπο, ούτε και τα πολλά μπορούν να υπάρξουν. Καθώς τα πολλά προϋποθέτουν την ύπαρξη τουλάχιστον του *Ενός*, του οποίου την ύπαρξη ως ένα ο Γοργίας (ορθώς) αμφισβητεί.

Παρατηρούμε μια εξαιρετικά δομημένη σειρά επιχειρημάτων, και σε αυτό το μέρος του Γοργιανού παραδόξου. Εκ πρώτης όψεως, το επιχείρημα δείχνει στιβαρό και αδύνατο να ανατραπεί. Πρέπει να αποδώσουμε για μια ακόμα φορά τα εύσημα στον ρήτορα από τους Λεοντίνους: *λόγος δυνάστης μέγας ἐστίν*⁹ κατά τον Γοργία, που δεν παραλείπει, εκμεταλλευόμενος την ρητορική και διαλεκτική του δεινότητα, να θέλει να πείθει οποιοδήποτε ακροατήριο, όπως και έκανε.

Η νηφάλια ανάλυση όμως, και σε βάθος, της Γοργίειας διαλεκτικής αποκαλύπτει κενά και σημαντικές παραλείψεις, όπως θα δούμε στην συνέχεια, στις λογικές και φιλοσοφικές παραμέτρους που έχει χρησιμοποιήσει ο Γοργίας για την υπεράσπιση των, επί του προκειμένου, θέσεων του· είναι πλέον αναγκαίο να προχωρήσουμε σε μια αναμέτρηση με τον αρχαίο σοφιστή, ο οποίος, παραμένει άγνωστο, αν ο ίδιος γνώριζε τα ατοπήματα στα οποία υποπίπτει ή όχι.

Προχωρώντας λοιπόν στην κριτική ανάλυση των ως άνω επιχειρημάτων του Γοργία, καλό είναι να κάνουμε κάποιες τελευταίες επισημάνσεις:

B1

Το επιχείρημα B1 θα μπορούσε να κριθεί ως εξαιρετικό μεν, ικανό όμως για πρόκληση πλάνης. Στο B1 ο Γοργίας δεν διευκρινίζει πως εννοεί το ον, ή καλύτερα, πως εννοεί την *υπόσταση* του όντος. Το ίδιο το ον το αντιμετωπίζει αυθαίρετα ως Εν, κάτι όμως που δεν θα έπρεπε να θεωρεί δεδομένο, όπως θα δούμε στην συνέχεια. Ο Γοργίας λοιπόν αποδεικνύει λογικά ότι το Εν δεν μπορεί να υπάρχει, καθώς θα έπρεπε να έχει ένα σώμα, άρα κάπου πρέπει να είναι. Άρα χρειάζεται ένα δεύτερο τουλάχιστον πράγμα το οποίο να φιλοξενεί το Εν. Έτσι όμως το ον ως Εν παύει να είναι ένα, κάτι που ο Γοργίας θεωρεί άτοπο. Και

⁹Γοργίου Ελένης Εγκώμιον, 15. 8.(Σκουτερόπουλος, 1991, σ. 220).

καθώς το Εν δεν υπάρχει, δεν υπάρχουν ούτε εξ ανάγκης τα πολλά. Με άλλα λόγια τα πολλά προϋποθέτουν τουλάχιστον την ύπαρξη του Ενός.

Η ως άνω επιχειρηματολογία του Γοργία κρίνεται υψηλής διαλεκτικής αξίας και ορθή. Με μια θεμελιακή προϋπόθεση, στην οποία όμως δεν αναφέρεται ο Γοργίας, *ότι δηλαδή το ον είναι εκ προσιμίου Εν*, δηλαδή ταυτίζεται με το ένα. Παραπλήσια προβληματική, σχετικά με την οντολογική προοπτική του Ενός, αναπτύσσει ο Πλάτων στον *Παρμενίδη*, όπου και καταλήγει σε παρεμφερή με τον Γοργία συμπεράσματα.

Εάν λοιπόν το Εν ως ον, η απλώς το ον είναι ένα, δηλαδή ταυτίζεται με το ένα, τότε το ον δεν υπάρχει. Είναι όμως η στιγμή τώρα να θέσουμε το ερώτημα: Είναι ένα το ον ή πολλά; Αν είναι πολλά τότε θα έχει όλες τις ιδιότητες του όντος, δεν μπορεί όμως να είναι πολλά αν δεν είναι και ένα, έτσι ώστε η ενότης να διαμοιράζεται σε όλα τα μέρη αυτού. Είναι όμως δυνατόν το ον να είναι και ένα και πολλά μαζί;

Αυτή η πιθανότητα ομολογουμένως διαφεύγει από τον Γοργία, όχι όμως από την δική μας κριτική ανάλυση, και αυτό είναι ένα από τα σημεία στα οποία θα εστιάσουμε στη συνέχεια.

Συζήτηση Περί της Μη Ύπαρξης του Όντος

Ο Γοργίας αρχίζει το Β1 με την παραδοχή:

Εί γάρ το ὄν ἔστιν.

Και το Β2:

Εί ἔστιν (το ὄν)

Τι προκύπτει όμως από την παραδοχή *εάν υπάρχει το ον*; Όταν λέμε ότι *το ον υπάρχει*, και συγχρόνως αποδεχόμαστε ότι *το ον ως ον είναι ένα*, δηλαδή ταυτίζεται με το Εν, είναι σαν να λέμε ότι *το Εν είναι*, δηλαδή *έχει υπόσταση*, και καταφανώς μιλάμε για δυο διαφορετικά πράγματα.

Σημειώνει ο Πλάτων:

Εάν το εν είναι όπως λέμε, θα πρέπει να συμφωνήσουμε σε τι είδους συνέπειες αυτή η παραδοχή μας οδηγεί...Εάν το εν είναι, δεν μπορεί να είναι και συγχρόνως να μην έχει υπόσταση. Άρα, θα υπάρχει το είναι (η υπόσταση) που το εν έχει και αυτό δεν είναι το ίδιο πράγμα με το εν αλλιώς αυτό το *είναι* δεν θα ήταν το δικό του είναι, αλλά ούτε και το εν, θα είχε αυτό το *είναι*. Αλλά το να λέμε *το εν είναι* θα ήταν ισοδύναμο με το να λέμε το εν είναι εν. Στην πραγματικότητα όμως η υπόθεση της οποίας τις συνέπειες πρέπει εδώ να θεωρήσουμε δεν είναι αν το εν είναι εν, αλλά αν

το εν είναι. Αυτό σημαίνει ότι είναι και εν αφορούν διαφορετικά πράγματα. Έτσι η απλή πρόταση το ένα είναι σημαίνει το ένα έχει είναι¹⁰.

Δεν εννοούμε λοιπόν, όπως υποθέτει ο Γοργίας, ότι το Εν εξαντλεί την ύπαρξη του ως ον. Το Εν ως ον παύει να είναι ένα, και, διαλαμβάνοντας υπόσταση, αποτελείται πλέον από δυο πράγματα, το Εν και την υπόσταση αυτού (είναι). Δυο όμως μέρη είναι αρκετά για να μπορούμε να μιλάμε πλέον για ένα διμερές όλον. Του οποίου κάθε μέρος, δηλαδή το Εν, η ενότητα, και το είναι, δηλαδή η υπόσταση αυτού, στο βαθμό που έκαστο αυτών συνυπάρχουν στο ον, δηλαδή το καθένα από αυτά έχει τη δική του υπόσταση, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα νέο διμερές όλον κ.ο.κ. Το ον με αυτόν το τρόπο αποτελεί ένα όλον με άπειρα μέρη, για τα οποία όμως, αυτό καθαυτό, αποτελεί όριο. Γιατί είναι μεν ως όλον απεριόριστο και αιώνιο σε σχέση με το είναι αυτού (γιατί τι περιορισμός θα μπορούσε να μπει στο είναι άλλος απ' το μη είναι, το οποίο έχουμε δεχτεί ότι δεν υπάρχει). Το είναι όμως αποτελεί μόνο ένα από τα μέρη του όλου όντος, έτσι ώστε το ον να μετέχει και του ενός· έτσι και η ενότητα διαμοιράζεται στο πλήθος των μερών, όντας παντού και, κανένα μέρος του όλου όντος, απολείποντας.

Το ον ως όλον πάλι είναι διαφορετικό από τα μέρη αυτού, είναι το εμπεριέχον αυτά, αυτό δε το ίδιο φέρεται από αυτά στον βαθμό που αυτά, τα μέρη δηλαδή, αν και ξεχωριστά είναι και πάλι μέρη του όλου και ως τέτοια όμοια το ένα με το άλλο.

Σύνθεση λοιπόν το ον, όχι ιδίων αλλά διαφορετικών πραγμάτων, του ενός και του είναι. Με αυτή την έννοια το ον είναι ίδιο με τα μέρη αυτού αλλά, σε σχέση με καθένα από αυτά ξεχωριστά, διαφορετικό. Επίσης τα μέρη αυτού είναι όμοια αλλά και διαφορετικά αναμεταξύ τους. Ίδια κατά την ενότητα την οποία φέρουν, διαφορετικά κατά το είναι αυτών. Το ον είναι ένα όλον με άπειρα μέρη. Τα μέρη αυτού όμως είναι πεπερασμένα σε σχέση με το όλον, αφού εκεί εμπεριέχονται.

Κατά Πλάτωνα:

Επίσης, καθώς τα μέρη αυτού είναι μέρη του όλου, το εν, σε σχέση με την ολότητα του, θα είναι πεπερασμένο. Διότι τα μέρη εμπεριέχονται στο όλον, και το εμπεριέχον οφείλει να αποτελεί ένα όριο (Πλάτων, Παρμενίδης, 144e-145, μετ. συγγρ).

Κατά τον Πλάτωνα το ον είναι ένα όλον του οποίου τα μέρη έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό το εν.

Και πάλι, ανάμεσα σε όλα αυτά τα μέρη δεν μπορεί να είναι κάποιο μέρος χωρίς να είναι ένα μέρος. Εάν είναι, και για όσο είναι, πρέπει πάντα να είναι ένα μέρος. Δεν μπορεί να μην είναι (ένα) μέρος. Συνεπώς η ενότης πρέπει να ανήκει σε κάθε μέρος του είναι και να μη λείπει από κανένα, μικρότερο ή μεγαλύτερο. Και η ενότης πάλι καθώς είναι μία, δεν μπορεί να είναι σε πολλά μέρη συγχρόνως, στην ολότητά της. Και αν όχι ως όλον, θα πρέπει να υπάρχει διαιρεμένη σε μέρη, μόνο τότε μπορεί να είναι παρούσα σε όλα τα μέρη του είναι την ίδια στιγμή...τίποτα από όσα υπάρχουν

¹⁰Πλάτων, Παρμενίδης, 142b-c, μετ. συγγρ. Βλ. και τις εξαιρετικές μεταφράσεις του Fr. Mc Coonford, / Plato, *The Collected Dialogues*, Hamilton, Cairns, edit., 935.

δεν στερείται ενότητας και τίποτα από όσα είναι ένα δεν στερείται είναι (υπόστασης) (Πλάτων, Παρμενίδης, 144c-e, μετ. συγγρ).

Και,

Συνεπώς, το εν που είναι (το εν ως ον) ή απλώς το ον, είναι και πολλά και ένα, όλον και μέρος, πεπερασμένο και άπειρον κατά το πλήθος (Πλάτων, Παρμενίδης, 145).

Ή άλλως:

Έχουμε μόλις αποδείξει (Α, σ. 10) ότι το μη ον δεν έχει υπόσταση, γιατί αλλιώς θα ήταν ίδιο με το ον που έχει υπόσταση. Άρα λοιπόν, αφού το ον, όπως έχουμε παραδεχτεί, έχει υπόσταση πρέπει να συνάγουμε τα εξής συμπεράσματα:

Όταν λέμε ότι το ον έχει υπόσταση εννοούμε ότι κάτι, τουλάχιστον ένα πράγμα έχει υπόσταση, διότι αν δεν υπάρχει τουλάχιστον ένα, τότε δεν θα υπήρχε τίποτα, άρα το ον δεν θα υπήρχε. Το ον λοιπόν μπορούμε να το εννοήσουμε πλέον ως κάποιο εν με υπόσταση ή κάποιο εν που είναι.

Ας εξηγήσουμε τώρα τι εννοούμε με την έννοια υπόσταση (είναι). Ότι έχει υπόσταση, έχει και παρουσία, άρα υπάρχει μέσα στο χρόνο και στο χώρο, και ως εκ τούτου έχει όλες τις ιδιότητες ενός σώματος, έχει μέρη, αριθμό ή πλήθος (όπως αποδέχεται ο Γοργίας είναι ή ποσόν ή συνεχές ή μέγεθος ή σώμα-73) γεννιέται και παύει να υπάρχει μέσα στον χρόνο αλλά διαρκώς και πάντα καθαυτό είναι.

Άρα το ον ως εν και έχον υπόσταση δεν είναι πλέον Εν. Προς αυτό σωστά αποφαίνεται ο Γοργίας (Σέξτος,73) ότι *ούκ ἔστιν ἔν το ὄν*.

Συμπέρασμα

Από τα σκέλη Α, Β, Γ του οντολογικού επιχειρήματος του Γοργία μόνο το σκέλος Α και υπό προϋποθέσεις το σκέλος Β1 μπορούν να θεωρηθούν επιτυχή:

Α Εκεί αποδεικνύει βασιζόμενος στην υπόθεση ότι το ον υπάρχει, ότι δεν υπάρχει το μη ον.

Β Στο σκέλος Β αποδέχεται ότι ούτε το ον υπάρχει. Αυτή όμως η απόδειξη αναιρεί την προηγούμενη. Άρα εάν δεχτούμε ότι ισχύει ότι το ον δεν υπάρχει, τότε το μη ον έχει υπόσταση, εφόσον δεν μπορούν δύο εκ διαμέτρου διαφορετικά πράγματα, ως προς το είναι, να συμβαίνουν. Δηλαδή αν η μη υπόσταση είναι ιδιότητα του όντος, η υπόσταση πρέπει να είναι ιδιότητα του μη όντος. Αυτό όμως είναι άτοπο. Άρα το ον έχει υπόσταση ενώ το μη ον δεν έχει υπόσταση.

Β1. Σε αυτή την υπόθεση ο Γοργίας δεν αποδεικνύει ότι το ον δεν υπάρχει αλλά ότι το ον ως Εν, ή άλλως, το Εν δεν υπάρχει (στερείται υπόστασης).

Γ. Η απόδειξη ότι ούτε το ον ούτε το μη ον έχουν υπόσταση αναιρείται αφ' εαυτής, αφού έχουμε αποδείξει ήδη ότι το ον σε σχέση με το μη ον έχει υπόσταση.

Συμπερασματικά λοιπόν οφείλουμε να τονίσουμε τα εξής:

Ο Γοργίας αποτυγχάνει να αποδείξει ότι το *ον* δεν υπάρχει. Το επιχείρημα αυτό αναιρείται πλήρως από την οντολογική ανάλυση του Πλάτωνα στο 2^ο μέρος του *Παρμενίδη* και ειδικά μεταξύ των χωρίων 142 b-145e. Εκεί ο Πλάτων αντιμετωπίζει το *ον* ως ένα όλον με μέρη:

Φαίνεται λοιπόν ότι η ενότης καθ' εαυτή κατακόπτεται υπό του είναι και δεν είναι μόνο πολλά, αλλά και άπειρα στον αριθμό (Πλάτων, Παρμενίδης, 144e). Άρα, όχι μόνο 'το εν που είναι' είναι πολλά, αλλά και η ενότης η ίδια διαμοιράζεται υπό του είναι και είναι αναγκαίως πολλά (Πλάτων, Παρμενίδης, 144e).

Εάν λοιπόν δεχτούμε ως ορθή την ανάλυση του Πλάτωνα στον *Παρμενίδη*, ότι δηλαδή υπάρχει *ουσιώδης* διαφορά μεταξύ του *όντος ως εν* και του *ενός ως όντος*, και εφόσον λοιπόν το *ον* ως *ον* δεν είναι, ούτε δύναται να είναι πλέον ένα πράγμα, η ανάλυση του Γοργία στο B1 αναιρείται, είναι εκτός αντικειμένου. Όσον αφορά το B2, η απόφαση του Γοργία ότι το *ον* δεν είναι ούτε ένα ούτε πολλά επίσης αναιρείται, με την προϋπόθεση βέβαια ότι λαμβάνουμε ως ορθή την θέση του Πλάτωνα ότι, *το ον ως όλον, είναι και ένα και πολλά μαζί*.

Το πρώτο ίσως και μόνο λοιπόν ερώτημα που όφειλε να θέσει ο Γοργίας είναι *υπάρχει το ον*; Εάν υπάρχει, τότε το μη *ον* δεν υπάρχει και το ζήτημα λύνεται εδώ. Τι νόημα, πλην ρητορικό, έχει η απόδειξη μη ύπαρξης του μη *όντος*; Όσον αφορά πάλι το *ον*, θα μπορούσε να αποδείξει απλώς ότι *το ον δεν είναι εν*, όπως έκανε αργότερα ο Πλάτων στον *Παρμενίδη*.

Αντ' αυτού δείχνει να προτιμά να εκθέτει τις αντινομίες των προσωκρατικών οπαδών του *Ενός*, χωρίς όμως διάθεση να εμβαθύνει περισσότερο. Ακολουθεί δηλαδή μια καταστρεπτική, θα λέγαμε, αναιρετική κατά τον Σέξτο γραμμή, με σκοπό να δείξει ότι ουδέν *εν* τέλει υφίσταται, και ότι ουδεμία γνώση για οτιδήποτε είναι δυνατή, αλλά ακόμα και αν ήταν, η μετάδοση αυτής της γνώσης θα ήταν αδύνατη.

Προφανώς θέλει να εντυπωσιάσει, ή συγγράφει, ένα *φιλοσοφικόν παίγιον*. Θεωρεί ότι μπορεί να τα καταφέρει το ίδιο καλά, αν όχι καλύτερα από τους φιλοσόφους, με όπλο τον λόγο ή την τέχνη της πειθούς. Σε κάθε περίπτωση, δράττεται της ευκαιρίας που του δίνουν οι ελεατικοί ισχυρισμοί περί του *ενός* και *απείρου* *όντος* για να προβάλει την αξία της ρητορικής στη διασάφηση της αλήθειας, και να δείξει τις αδυναμίες αλλά και τα λάθη στα οποία μπορεί να υποπίπτει ο φιλοσοφικός λόγος.

Ο Πλάτων στον *Παρμενίδη* αναπτύσσει παραπλήσια με τον Γοργία ρητορική και καταλήγει στο ίδιο, μεταξύ άλλων, συμπέρασμα. Ότι το *Εν*, *απολύτως και ασχέτως*¹¹, δεν δύναται να έχει υπόσταση. αποκομμένο δηλαδή από το *είναι*. Η διαφορά όμως μεταξύ Γοργία και Πλάτωνα είναι η εξής: Ο Γοργίας είναι απορριπτικός όχι του *ενός* *όντος* όπως θα όφειλε, αλλά του *όντος εν γένει*. Αντιμετωπίζει το *ον* αυθαίρετα ως *εν*, αγνοώντας, όπως θα τόνιζε ο Πλάτων, ότι το *ον* ως *ον* δεν μπορεί να είναι *εν*, καθώς, αυτό καθ' εαυτό το *εν* και η υπόσταση αυτού, αποτελούν δυο ξεχωριστά πράγματα. *Το εν ως ον* λοιπόν δεν είναι πλέον

¹¹Όπως σωστά το εννοεί ο Γρατσιάτος, σ. 37.

εν και με το *είναι* αυτού σχηματίζει ένα *όλον*, το οποίο έχει τις εξής ιδιότητες: Είναι και *άπειρον* και *πεπερασμένον* και *εν και σε πολλά διαιρετόν*, και *γεννητόν* και *αγέννητο*.

Συνεπώς το επιχείρημα του Γοργία περί της μη ύπαρξης του όντος αναιρείται, διότι υποπίπτει στο σφάλμα να κατανοεί το *εν και το εν που είναι* με τον ίδιο τρόπο, ως μη όφειλε. Βεβαίως ουδείς μπορεί να κατηγορήσει τον Γοργία για το γεγονός ότι δεν διέθετε την σπάνια φιλοσοφική ιδιοφυία του Πλάτωνα.

Η παρούσα εργασία φιλοδόξησε, εκτός των άλλων, να επισημάνει ότι η κριτική του Γοργία οδεύει και πέραν της Ελεατικής σχολής: συμπαρασύρει μεν τα ελεατικά επιχειρήματα, αλλά έχει ως πραγματικό στόχο το σύνολο της μεταφυσικής¹². Στόχος του Γοργία είναι να αποδείξει ότι, σε καμία περίπτωση, το *ον* δεν μπορεί να υπάρξει, ότι δηλαδή το *ον* ως *ον* είναι μια αυταπάτη, μια χίμαιρα.

Η ενασχόληση του Γοργία με την φιλοσοφία, παρόλο που έτυχε σφοδρής κριτικής, και ανεξάρτητα από το ότι, ο ίδιος, δεν υπήρξε κατά κύριο λόγο, φιλόσοφος, κρίνεται, σε κάθε περίπτωση, ιδιαίτερα χρήσιμη για τον φιλοσοφικό διάλογο. Η φιλοσοφία ριζώνει πάντα καλύτερα στην αμφισβήτηση, και δεν διστάζει να αναρριχηθεί και πάνω στον ιστό της αμφιβολίας. Ο Γοργίας μας πρόσφερε απλόχερα υλικό για συζήτηση: με τον κομψό, παιγνιώδη, όσο και συνεκτικό λόγο του, διεκδικεί το δικαίωμα του στην πρόκληση, με την αμφισβήτηση του ίδιου του όντος.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Τ. (Επ.) (1999). *Γοργίας*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
 Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Τ. (2011). *Στα Ίχνη των Αρχαίων Ελλήνων Φιλοσόφων*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
 Πλάτων (1912). *Παρμενίδης*. Μετάφραση: Γρατσιάτος. Αθήνα: Φέξης.
 Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (Επ.) (1991). *Η Αρχαία Σοφιστική*. Αθήνα: Γνώση.

Αγγλική

- Barnes, J. (2000). *The Presocratic Philosophers*. Oxon: Routledge.
 Descartes, R. (1979). *Meditations Metaphysiques*. Paris: Flammarion.
 Diels, H., Kranz, W. (1985). *Die Fragmente der Vorsokratiker*. 2ter band. Hirschberg Weidmann.
 Kerferd, G. B. (1955). *Gorgias on Nature or That Which Is Not*. *Phronesis* 1(1): 3-25.
 Plato (2002). *The Collected Dialogues*. Edited by E. Hamilton & H. Cairns. New Jersey: Princeton UP.
 Schiappa, E. (1997). *Interpreting Gorgias's 'Being' in "On Not-Being or On Nature"*. *Philosophy & Rhetoric* 30(1): 13-30.

¹²Ως διάβημα γνώσης της αλήθειας του όντος.

Gorgias: Heretic or Philopaignon?

*Gregory Binihakis
Independent Researcher, Greece*

*We will discuss Gorgias' claims on non-being as exposed in the first part of his work entitled *On Non-Being or On Nature*, and examine the validity of the arguments he uses in defense of his positions. In this part, Gorgias advances the thesis that there is nothing and founds this opinion on seemingly logical grounds. In fact, he is extending the views of other philosophers and bringing them into contradiction with each other and with common beliefs. The matter for us then to deal with is whether Gorgias' occupation with philosophy is a sincere quest for truth, a serious and considerable contribution to ontology, or is he using philosophy as a caprice or a play to prove his dialectical and rhetoric superiority.*

Keywords: *Gorgias, non-being, sophist, presocratics, Plato*